

ΕΡΓΑΣΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

Δημήτρης Καρέλλας¹

Καθολικό Βασικό Εισόδημα Μέρος πρώτο: Τι θέλει να είναι

Το παράδοξο μέτωπο

Υπέρ της εφαρμογής του Καθολικού Βασικού Εισοδήματος ή κάποιας εκδοχής του έχουν εκφραστεί δημόσια, εκτός του «πάπα» του νεοφιλευθερισμού, Μίλτον Φρίντμαν, οι επικεφαλής των γιγάντων του ψηφιακού καπιταλισμού – Amazon, Facebook, Twitter, Uber – ο Έλον Μασκ της Tesla, ο Σερ Ρίτσαρντ Μπράνσον της Virgin, μετριοπαθείς πολιτικοί όπως η Χίλαρι Κλίντον, φιλελεύθεροι διανοητές, οικονομολόγοι (μαζί τους και ο Χριστόφορος Πισσαρίδης) και συντηρητικοί/ δεξιοί πολιτικοί σε Ευρώπη, Βόρεια Αμερική, Ινδία και Αφρική. Μικρό παράδειγμα, μεταξύ πολλών άλλων, το 2018 ο συνιδρυτής του Facebook, Κρις Χιούζ, ο οποίος επιχειρηματολογεί υπέρ ενός εγγυημένου εισοδήματος 500 δολαρίων μηνιαίως σε όσους εργαζόμενους, σπουδαστές και κάθε είδους φροντιστές έχουν ετήσιο εισόδημα μέχρι 50.000 δολάρια, όταν το όριο φτώχειας στις ΗΠΑ βρίσκεται κοντά στις 12.000 (Hughes 2018).

Μαζί τους συναθροίζονται ο Πάπας Φραγκίσκος, ο επίσκοπος Ντέσμοντ Τούτου, ο εκλιπών Στίβεν Χόκινγκ, πολλοί οικονομολόγοι και κοινωνιολόγοι όχι μόνο της Αριστεράς, η πρωθυπουργός της Σκοτίας Νίκολα Στέρτζεον, ο Μπέρνι Σάντερς, το

---

¹ Πολιτικός επιστήμονας, πρώην Γενικός Γραμματέας Πρόνοιας/Κοινωνικής Αλληλεγγύης

σύνολο σχεδόν των Πράσινων κομμάτων διεθνώς, τμήματα της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας, σοβαρές υπογραφές από το χώρο της μαχητικής αριστεράς διανοήσης όπως ο Guy Standing ή ο Eric Olin Wright, κινήματα βάσης σε διάφορες χώρες (π.χ. Ιταλία) και, σιγά-σιγά και υπό προϋποθέσεις, κόμματα της Αριστεράς όπως οι Podemos και το ΜεΡΑ-25. Και βέβαια, η *Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών για χορήγηση βασικών άνευ όρων εισοδημάτων (UBI) σε όλη την ΕΕ* που στοχεύει στη συλλογή 1.000.000 υπογραφών για να το θέσει ως θέμα άμεσης πολιτικής απόφασης στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή²

Προφανώς δεν μοιράζονται τους ίδιους στόχους, ούτε βέβαια τις ίδιες ηθικές αξίες, αν και συχνά μοιράζονται ίδιες αναλύσεις. Για παράδειγμα, οι 100 Διευθύνοντες Σύμβουλοι Καναδικών εταιρειών: το 2018, ζήτησαν τη συνέχιση ενός **χρηματικού άνευ όρων επιδόματος** σε 4.000 άτομα σε 3 πόλεις του Οντάριο που διέκοψε ξαφνικά η τότε νεοεκλεγείσα συντηρητική κυβέρνηση της περιφέρειας, καθώς, κατ' αυτούς, αυτή η μορφή επιδόματος είναι η απάντηση στα προβλήματα της οικονομίας που σχετίζονται όχι μόνο με την κατάργηση θέσεων εργασίας εξαιτίας της αυτοματοποίησης και της ανάπτυξης της τεχνητής νοημοσύνης, αλλά κυρίως με τη συνεχιζόμενη μετατροπή της εργασίας σε μερική, δια ατομικών συμβάσεων ή με αποσπασματική τηλεργασία στις διάφορες ψηφιακές πλατφόρμες (gig-economy).³

Τι είναι λοιπόν το Καθολικό Βασικό Εισόδημα;

Όλα τα σχήματα κοινωνικής προστασίας, κωδικοποιούνται σύμφωνα με τέσσερα (4) βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα για την παροχή κοινωνικής βοήθειας και τον συνδυασμό τους:

1. Ανάλογο με τον τρόπο παροχής/μεταβίβασης της βοήθειας:

- σε χρήμα
- σε είδος (απευθείας παράδοση λ.χ. τροφίμων ή υπολογιστών), όπου περιλαμβάνονται και υπηρεσίες, όπως π.χ, ψυχολογική υποστήριξη από επαγγελματία

² https://europa.eu/citizens-initiative/initiatives/details/2020/000003_ei (01.12.2020)

³ Βλ. <https://ceosforbasicincome.ca>

- με κουπόνια ή "επιταγές" (vouchers) πρόσβασης σε συγκεκριμένα αγαθά ή υπηρεσίες

2. Ανάλογα με το κατά πόσο θέτουν όρους και προϋποθέσεις για τη λήψη της βοήθειας:

Για παράδειγμα, υποχρέωση των παιδιών της οικογένειας/νοικοκυριού να φοιτούν σε σχολείο, υποχρέωση του δικαιούχου να παρέχει κοινωφελή εργασία ή να αναζητά ενεργητικά θέση εργασίας κ.λπ., ως προϋπόθεση για τη λήψη της βοήθειας.

3. Ανάλογα με το εάν η βοήθεια απευθύνεται στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας ή στοχεύει συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές ομάδες:

- καθολικό σύστημα ή
- στοχευμένο σε συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές ή πληθυσμιακές ομάδες.

4. Ανάλογα με το εάν απευθύνονται σε άτομα ή σε οικογένειες και νοικοκυριά

Στη λεγόμενη «καθαρή» μορφή του, το Καθολικό Βασικό Εισόδημα (ΚΒΕ - Universal Basic Income ή UBI) αποτελεί το συνδυασμό τεσσάρων συγκεκριμένων χαρακτηριστικών : σε χρήμα [μετρητά] – άνευ όρων – καθολικό – εξατομικευμένο. Το παγκόσμιο δίκτυο για την προώθηση του Βασικού Εισοδήματος προσθέτει ένα ακόμη χαρακτηριστικό : την κανονικότητα στην περιοδική καταβολή του ΚΒΕ (λ.χ. μηνιαία και σίγουρα όχι εφάπαξ)⁴.

Η **καθολικότητα** σημαίνει ότι το επίδομα καταβάλλεται σε όλους και όλες, ανεξάρτητα από ηλικία, καταγωγή, ιθαγένεια, επαγγελματική κατάσταση, οικονομικούς πόρους (εισόδημα, κινητή και ακίνητη περιουσία). **Άνευ όρων** σημαίνει ο/η δικαιούχος δεν αναλαμβάνει υποχρεώσεις είτε για εξεύρεση θέσης απασχόλησης ή απόδειξης βούλησης για εργασία, είτε για συμμετοχή σε κάποια κοινωφελή εργασία, είτε ακόμα για συμμόρφωση με κατεστημένες, έμφυλες ή άλλες, συμπεριφορές. Για την **εξατομίκευση** και την **αποκλειστικά χρηματική μορφή** του επιδόματος θα επανέλθουμε.

---

⁴ Βλ. <https://basicincome.org/about-basic-income/>

Ποια προβλήματα προσπαθεί να επιλύσει το ΚΒΕ;

Κατ' αρχάς, το ΚΒΕ προσπαθεί να καλύψει κενά στην υλοποίηση βασικών ιδεών της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948, ειδικά στα άρθρα 22 έως και 25 όπου καταγράφονται οι ανάγκες για ύπαρξη κοινωνικών υπηρεσιών και συστημάτων κοινωνικής προστασίας⁵. Τα περισσότερα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας πολιορκούνται από μια σειρά προκλήσεων, όπως η ελλιπής κάλυψη μεγάλων ή μικρότερων τμημάτων του πληθυσμού, τον κατακερματισμό σε πολλά προγράμματα, την πολυπλοκότητα διαχείρισης των απαιτήσεων των προγραμμάτων εκ μέρους των δυνητικά δικαιούχων, τη συνεχή διεύρυνση σε περιόδους κρίσης των ομάδων των ανέργων, των φτωχών, των άστεγων, των ασθενών.

Οι υπέρμαχοι του ΚΒΕ θεωρούν ότι αυτό το είδος επιδόματος μπορεί να απαντήσει, με ικανοποιητικό τρόπο σε όλες τις βασικές προκλήσεις. Έτσι, η **άνευ όρων καθολικότητα** απαντά σε μια πραγματικότητα όπου τα περισσότερα προγράμματα αντιμετώπισης της φτώχειας, της υλικής αποστέρησης και του κοινωνικού αποκλεισμού, στοχεύουν όσους/ες κινούνται εισοδηματικά στο όριο της φτώχειας, με ταυτόχρονο έλεγχο της κινητής και ακίνητης περιουσίας. Τα περισσότερα τέτοια προγράμματα είναι γνωστά ως προγράμματα «ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος», είναι χρηματικά επιδόματα **υπό όρους και προϋποθέσεις**, συνδεδεμένες κυρίως με την υποχρέωση, ενεργητικής ή παθητικής, αναζήτησης θέσης απασχόλησης.

Με την κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος του καπιταλισμού και την πίεση των βασικών θεσμών του, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, τα προγράμματα αυτά μετατοπίστηκαν στην κάλυψη της **ακραίας** φτώχειας. Το ύψος των ποσών στήριξης των δικαιούχων δεν επιτρέπει την υπέρβαση του ορίου της (λεγόμενης σχετικής) φτώχειας, ενώ η χρηματική ενίσχυση **συμπληρώνει** το εισόδημα που λείπει μέχρι τα τεθέντα όρια, αποκλείοντας οποιαδήποτε σωρευτική ενίσχυση του

⁵ Βλ. <https://www.amnesty.gr/universal-declaration-of-human-rights> (πρόσβαση 24.11.2020), ιδιαίτερα το άρθρο 25: «1. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στο ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία, ειδικότερα τροφή, ρουχισμό, κατοικία, ιατρική περίθαλψη, απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ασφάλιση. Έχει επίσης δικαίωμα σε ασφάλιση για την ανεργία, την ασθένεια, την αναπηρία, τη χηρεία, τη γεροντική ηλικία, όπως και για όλες τις άλλες περιπτώσεις που στερείται τα μέσα για να συντηρηθεί, εξαιτίας περιστάσεων ανεξάρτητων από τη θέλησή του. 2. Η μητρότητα και η παιδική ηλικία δικαιούνται ειδική μέριμνα και περίθαλψη. Όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα αν έχουν γεννηθεί εντός ή εκτός γάμου, απολαμβάνουν την ίδια κοινωνική προστασία».

εισοδήματος. Για την Ελλάδα, που χρησιμοποιεί τον κοινά αποδεκτό όρο για την φτώχεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Ο.Ο.Σ.Α και άλλων διεθνών οργανισμών, δηλαδή 60% του ετήσιου εθνικού διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος, το 2018 το όριο της φτώχειας για ένα μονοπρόσωπο νοικοκυριό ήταν 4.917 ευρώ ετησίως – και 10.326 για δύο ενήλικες και δυο εξαρτώμενα παιδιά μέχρι 14 ετών. Το όριο της ακραίας φτώχειας για να μπορεί κάποιος να γίνει δικαιούχος ήταν – ακόμη είναι – 2.400 και 4.800 αντίστοιχα.

Επιπλέον, η άνευ όρων καθολικότητα επιλύει και τα σοβαρότατα προβλήματα διακρίσεων μεταξύ πολιτών μιας χώρας και των μεταναστών ή των προσφύγων στο έδαφός της.

Η συστράτευση τόσο διαφορετικών υποστηρικτών έχει φθάσει ακόμη και σε συγκλίσεις στην παράθεση και άλλων πλεονεκτημάτων (Gentilini et al. 2020) :

- Η αποφυγή στα (πολλά) λάθη έγκρισης/απόρριψης δικαιούχων που ενυπάρχουν σε κάθε πρόγραμμα κοινωνικής πρόνοιας που θέτει κριτήρια συμμετοχής.
- Εξάλειψη του στίγματος που συνήθως συνοδεύει τους δικαιούχους προνοιακών προγραμμάτων.
- Η αλλαγή της κατάστασης του δικαιούχου από «δυσνητικός» σε «εγγυημένος» και η ύπαρξη μιας σταθερής πηγής εισοδήματος, μεταφράζεται και σε μια σειρά ψυχολογικών ευεργετημάτων, όπως μείωση του στρες, αποφυγή πράξεων απελπισίας λόγω οικονομικών δυσκολιών, ατομική ενδυνάμωση.
- Δυνατότητα για καλύτερη σχέση του δικαιούχου με την αγορά εργασίας, καθώς εξαλείφει το φόβο μήπως η ανάληψη κάποιας θέσης εργασίας μειώσει ή καταργήσει το επίδομα.
- Δεν θα έλειπε και η επισήμανση ότι έτσι ισχυροποιείται η στήριξη της ιδέας του ΚΒΕ καθώς οι δικαιούχοι – ψηφοφόροι θα προέρχονται από όλα τα κοινωνικά στρώματα.

Γενικά, η κεντρική ιδέα πίσω από την άνευ όρων καθολικότητα είναι η ανάδειξη της υποχρέωσης της πολιτείας («της κοινωνίας») να διασφαλίζει αξιοπρεπείς όρους διαβίωσης για τους ανθρώπους ώστε να δημιουργείται ένας ελάχιστος χώρος

ελευθερίας για τη λήψη αποφάσεων ζωής χωρίς την εξουθένωση εξαιτίας βασικών στερήσεων. Τουλάχιστον για τους υποστηρικτές εκ μέρους της Αριστεράς, τους Πράσινους και τους οπαδούς του πολιτικού φιλελευθερισμού.

Επιπλέον, οι εξ αριστερών υποστηρικτές του ΚΒΕ θεωρούν ότι ήρθε η ώρα να απαλλαγεί η κοινωνική πολιτική από τις ρίζες της: τους νόμους για τους φτωχούς στην Αγγλία του πρώιμου καπιταλισμού, όπου η κοινωνική προστασία είχε ως βασική προϋπόθεση την ανικανότητα για εργασία ή την αδυναμία συντήρησης δια της εργασίας. Από τότε και μέχρι σήμερα, η αναζήτηση διχτυών τελευταίας καταφυγής (ελάχιστης κοινωνικής προστασίας) «...περιστρέφονται γύρω από τον ορισμό της ανικανότητας για επιβίωση μέσω της προσωπικής εργασίας και το αποδεκτό επίπεδο ένδειας και κοινωνικής στέρησης» (Δημουλάς 2017).

Ένα δεύτερο επίπεδο προβλημάτων στο οποίο επιδιώκει να παρέμβει το ΚΒΕ είναι η διεύρυνση των φτωχών και φτωχοποιούμενων στρωμάτων λόγω της παγκοσμιοποίησης, των καπιταλιστικών κρίσεων και των τρόπων που επιλέγουν οι καπιταλιστές και οι κυβερνήσεις να τις υπερβούν : μαζική ανεργία, μερική ή επισφαλής απασχόληση, αδήλωτη εργασία, απόρροια και των τεχνολογικών εξελίξεων (βλ. πιο πάνω την αναφορά στους 100 διευθύνοντες συμβούλους του Καναδά). Το πιο απτό παράδειγμα αλλαγών είναι η μετατροπή εργαζόμενων που θα έπρεπε να απασχολούνται με σχέση εξαρτημένης εργασίας, σε «συνεργάτες» και «αυτοαπασχολούμενους» – σε ένα εξοντωτικό κυνήγι αμοιβής με το κομμάτι, όπως θα μπορούσαν να μας πουν οι ντελιβεράδες της Ελλάδας, οι οδηγοί της Uber ή ο ήρωας της ταινίας «Δυστυχώς απουσιάζατε» (Ken Loach, "Sorry we missed you", 2019).

Και εδώ φτάνουμε στο ερώτημα ποιος προωθεί «τι» και «γιατί».

Οι πτέρυγες υποστήριξης του Καθολικού Βασικού Εισοδήματος

Το μέτωπο προώθησης του ΚΒΕ είναι ανομοιογενές ακόμη και εντός των δυο βασικών πτερύγων. Στη μία πλευρά βρίσκεται εκείνο που περιλαμβάνει τεράστιες καπιταλιστικές επιχειρήσεις, μικρότερους επιχειρηματίες αλλά με γερές επενδύσεις στις νέες τεχνολογίες, νεοφιλελεύθερους ιδεολόγους, συντηρητικούς οικονομολόγους και δεξιά/συντηρητικά κόμματα και πολιτικούς. Στην άλλη πλευρά βρίσκεται ο πόλος που συγκροτείται από γενικά αριστερόστροφα στοιχεία σε πανεπιστημιακούς και

διανοούμενους, εργατικά συνδικάτα, Αριστερά και Πράσινα κόμματα, κοινωνικά κινήματα.

Το ένα μέτωπο, που μπορούμε να το ονομάσουμε «συστημικό», καθώς – εκτός των άλλων – έχει τη δυνατότητα να υπαγορεύει πολιτικές στις περισσότερες κυβερνήσεις του κόσμου και τη βοήθεια της ιδεολογικής ηγεμονίας του νεοφιλελευθερισμού, έχει τρεις βασικές ομαδοποιήσεις.

Η πρώτη, πιστή ιδεολογικά στο Θατσερισμό⁶, επιδιώκει αφενός να διαλύσει κάθε θεσμό του κράτους πρόνοιας (Murray 2016) προκειμένου να ξεμπερδεύει με όσα στοιχεία συλλογικότητας/κοινών συμφερόντων υπάρχουν στην κοινωνία και αφετέρου να μειώσει το κόστος των επιχειρήσεων και των πλούσιων μειώνοντας την φορολογική συμμετοχή τους στη χρηματοδότηση των κοινωνικών πολιτικών – αλλά μάλλον με αυτή τη σειρά προτεραιότητας. Η γραμμή έχει δοθεί πολύ πριν υπάρξει υποψία μεταπολεμικής κρίσης του συστήματος : ο αρνητικός φόρος εισοδήματος, που έχει αρκετά κοινά σημεία με το ΚΒΕ,

«...είναι ο μόνος πρακτικός τρόπος που έχει προταθεί μέχρι τώρα για τη σταδιακή διάλυση της κακοχτισμένης δομής της κυβερνητικής παρέμβασης στον χώρο της αγοράς και της ελευθερίας του ατόμου που έχει υιοθετηθεί στο όνομα της πρόνοιας... Η Αριστερά, αν δεχθεί το πρόγραμμα, θα ανακαλύψει ότι αγόρασε ένα Δούρειο Ίππο» (Friedman 1967)

Η δεύτερη, κυρίως επιχειρηματική, είναι αυτή που έχει μάθει από τον πατριάρχη Χένρι Φορντ την ανάγκη να υπάρχουν εισοδήματα στην κοινωνία για να αγοράζονται τα παραγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες.

«[Το] επιχειρηματικό σχέδιο της Uber, όπως και τόσο πολλών άλλων ψηφιακών μονόκερων, βασίζεται στην εξαγωγή όλης της αξίας στις αγορές που εισέρχεται. Αυτό στην πραγματικότητα σημαίνει το στίψιμο εργαζομένων, πελατών και προμηθευτών

⁶ Λαίδη Θάτσερ (1987) “ ... Και, ξέρετε, δεν υπάρχει αυτό που λέμε κοινωνία. Υπάρχουν άνδρες και γυναίκες ως άτομα και υπάρχουν και οι οικογένειες».

εν ονόματι της συνεχούς ανάπτυξης. Όταν ο κόσμος τελικά καταντήσει τόσο φτωχός ώστε να μη μπορεί να δουλέψει ως οδηγός ή να πληρώνει για τη μεταφορά του, το ΚΒΕ κάνει την αναγκαία χρηματική ένεση ώστε να συνεχίζεται η επιχείρηση» (Rushkoff 2019).

Η τρίτη, κυρίως πολιτική, αφουγκράζεται τον αναβρασμό και τα υπόκωφα μηνύματα από τα βάθη των κοινωνιών και ειδικά μετά την περιπέτεια της πανδημίας της Covid19: εδώ τρομάζει ο φόβος των τυφλών εξεγέρσεων και των καταστροφών κάθε είδους, αφού οργανωμένο σχέδιο ανατροπής του συστήματος προς το παρόν δεν φαίνεται. Η μετακίνηση των δεξιών/συντηρητικών δυνάμεων προς το δεξιότερο άκρο τους είναι ακόμη αποσπασματική και καιροσκοπική, χωρίς πραγματικό κίνημα οργανωμένης στήριξης κατά τα φασιστικά και ναζιστικά πρότυπα. Πριν οποιοδήποτε βήμα σε μια τέτοια κατεύθυνση, αυτή η πτέρυγα προσπαθεί να μετριάσει τους κινδύνους ενσωματώνοντας κάποια κοινωνικά δικαιώματα των «από κάτω».

Φυσικά, τίποτα δεν εμποδίζει την συνύπαρξη και συνεργασία αυτών των ομάδων πάνω σε ένα συγκεκριμένο πολιτικό σχέδιο, ακόμα καλύτερα αν είναι μακροπρόθεσμο. Ούτως ή άλλως, η **χρηματική μορφή** του επιδόματος και η **εξατομικευμένη** χορήγησή του βοηθούν στην αναπαραγωγή βασικών θεσμών του συστήματος που υπηρετούν : πλήρης κυριαρχία του χρήματος συνεπώς και της εμπορευματοποίησης των πάντων, η αγορά ως ο κατεξοχήν χώρος ικανοποίησης ατομικών και κοινωνικών αναγκών, πολλά περιθώρια για απλήρωτη εργασία ειδικά αν το ύψος του επιδόματος είναι μικρό.

Στην άλλη πλευρά, ας την ονομάσουμε «κοινωνική», θα βρούμε επίσης μια σειρά ιδεολογικών και πολιτικών πλαισίων.

Ας ξεκινήσουμε από τον βασικότερο υποστηρικτή του ΚΒΕ που είναι τα Πράσινα και οικολογικά κόμματα και οργανώσεις. Με βασικό πρόταγμα τον «μεταπαραγωγισμό» ή την επιδίωξη της αποανάπτυξης για να προστατευθεί η φύση και ο άνθρωπος, επιχειρούν να δημιουργήσουν συνθήκες για την αλλαγή τουλάχιστον του καταναλωτικού μοντέλου, τη μείωση των επιπέδων οικονομικής δραστηριότητας και την υιοθέτηση νέων κοινωνικών αξιών.

«[Γ]ια τον πράσινο τρόπο σκέψης είναι θεμελιώδες το γεγονός πως η οικονομική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη είναι αδιαίρετες και μια πολιτική Καθολικού Βασικού Εισοδήματος αποτελεί εξαιρετικό παράδειγμα για αυτό. Ο φόβος της έλλειψης, της φτώχειας, ακόμη περισσότερο της πλήρους ένδειας, αποτελεί σημαντική κινητήρια δύναμη για τους ανθρώπους ώστε να αναζητούν όλο και περισσότερο πλούτο, περισσότερους πόρους ψάχνοντας την ασφάλεια. Αφαιρέστε το φόβο των ελλείψεων και πολύ λίγοι άνθρωποι θα πουν ένα τέτοιο ψέμα στο νεκροκρέβατο του τύπου : “Εύχομαι να είχα περάσει περισσότερο χρόνο στο γραφείο”. Τακτικές έρευνες δείχνουν ότι αυτό που επιδρά ευεργετικότερα στην ευζωία, μόλις επιτευχθεί ένα συγκεκριμένο βασικό επίπεδο συντήρησης, δεν είναι περισσότερα χρήματα αλλά χρόνος με φίλους και την οικογένεια, μια ζωή με ποικιλία, μια ζωή ισορροπημένη. Το ΚΒΕ μπορεί να το κάνει πραγματικότητα... Υπάρχουν πάμπολλες δραστηριότητες που θα κάνουν τη ζωή καλύτερη, θα βελτιώσουν τις κοινότητές μας και οι οποίες δεν γίνονται και πιθανά δεν θα γίνονται επί πληρωμή: υπευθυνότητες, ρόλοι που εμπλουτίζουν τη ζωή στην κοινότητα από την εθελοντική κηπουρική μέχρι την προπόνηση αθλητικών ομάδων και την ανάγνωση σε παιδιά. Ωστόσο, το σημερινό σύστημα επιδομάτων στο Ηνωμένο Βασίλειο αποθαρρύνει δραστικά τους ανθρώπους από το να κάνουν τέτοια πράγματα εάν είναι δικαιούχοι του επιδόματος αναζήτησης εργασίας ή παρόμοιων επιδομάτων – πρέπει να είναι πάντα “διαθέσιμοι προς εργασία”». (Bennet, 2019a).

Η ιδέα της απελευθέρωσης χρόνου και της χρησιμοποίησής του για άσκηση δραστηριοτήτων κοινωνικής/συλλογικής χρησιμότητας, ήρθε να ενεργοποιήσει αντανακλαστικά, βασισμένα κυρίως στα έργα του Κ. Μαρξ, προς δύο κατευθύνσεις.

Η πρώτη ακολουθεί το δρόμο της αναζήτησης των σχέσεων του ΚΒΕ με τους όρους για το βασίλειο της ελευθερίας το οποίο «...αρχίζει εκεί όπου τελειώνει η εργασία που καθορίζεται από την αναγκαιότητα και τις εξωτερικές συνθήκες: από την ίδια την φύση των πραγμάτων βρίσκεται εκτός της σφαίρας της υλικής παραγωγής» (Το Κεφάλαιο, Βιβλίο III).

Η δεύτερη αναζητά πρακτικούς τρόπους χρήσης των παραμέτρων του ΚΒΕ για την εδώ και τώρα επιχείρηση απο-εμπορευματοποίησης της εργασιακής δύναμης αλλά και πτυχών της κοινωνικής ζωής, ώστε να αλλάξει αντικειμενικά ο συσχετισμός των δυνάμεων υπέρ των εργαζομένων.

Το ενοποιητικό στοιχείο των δυο παραπάνω δρόμων, στην πραγματικότητα βρίσκεται στο ύψος του επιδόματος και των συνεπειών του: εάν βρίσκεται πάνω από το όριο της φτώχειας, αποτελεί το μέτρο που οι άνθρωποι θα μετράνε το βαθμό **ελευθερίας από την υποχρέωση προς εργασία** ώστε να αποκτούν **περισσότερη δύναμη κατά την εργάσιμη διαδικασία**.

Η επιχειρηματολογία επ' αυτού, θυμίζει ότι η θεμελιώδης μαρξιστική αντίθεση στην καπιταλιστική αγορά εργασίας έγκειται στο γεγονός πως επιφανειακά είναι ελεύθερη αλλά επί της ουσίας ανελεύθερη. Οι εργαζόμενοι, αποστερημένοι από μέσα παραγωγής, επομένως και από τα μέσα συντήρησης, μπορούν ελεύθερα να διαλέγουν μεταξύ εργοδοτών αλλά είναι **υποχρεωμένοι** να διαλέξουν οπωσδήποτε κάποιον. Αυτό ονόμασε ο Μαρξ «διπλή ελευθερία»: η ελευθερία του να αποτελούμε αντικείμενα εκμετάλλευσης από εργοδότη επιλογής μας, μαζί με την ελευθερία να πεινάσουμε αν τελικά δεν διαλέξουμε. Επομένως, ένα σταθερό εισόδημα συγκεκριμενοποιεί τη **δυνατότητα άρνησης της υποχρεωτικότητας**: οι άνθρωποι μπορούν να πουν όχι σε άπληστο εργοδότη ή σε άχαρη, μίζερη δουλειά – όπως άλλωστε και στην πατριαρχική κυριαρχία στο σπίτι.

Αυτή είναι η μία πλευρά του ζητήματος, μια στρατηγική εξόδου από τον καταναγκασμό και ταυτόχρονα εφελτήριο για καλύτερη διαπραγμάτευση της εργασιακής δύναμης.

Η άλλη, προσδίδει μια δυνατότητα στο ΚΒΕ να ανοίξει το δρόμο για ευρύτερους κοινωνικούς μετασχηματισμούς ακριβώς επειδή, ως κοινωνική πολιτική, θεσμοθετεί με καλύτερο τρόπο την κοινωνική αλληλεγγύη, καθώς επαναχαράζει τα κοινωνικά σύνορα που δημιουργούν τα κατακερματισμένα και διαφορετικά στοχευμένα προγράμματα κοινωνικής προστασίας (ανά ηλικία, με βάση εισόδημα, για αναπηρία, για ανεργία κ.λπ.). Σύμφωνα με αυτήν την γραμμή σκέψης, η ελκυστικότητα της ιδέας του ΚΒΕ βρίσκεται στην διπλή λειτουργία του **ως μέτρου άμεσης βελτίωσης** της κατάστασης των ανθρώπων και, ταυτόχρονα, **ως διαδικασίας χειραφέτησης** (Calnitsky 2017).

Κάποιες απαντήσεις σε εύλογες απορίες

Μια από τις πρώτες απορίες που εκφράστηκαν είναι κατά πόσο η καθολικότητα **είναι** καθολικότητα : δηλαδή, δικαιούχοι του επιδόματος είναι και οι πλούσιοι; Εφόσον το ΚΒΕ χρηματοδοτείται από τη φορολογία, η απάντηση είναι καταφατική – καθώς μια προοδευτική φορολογική κλίμακα θα χρεώσει ένα τμήμα του πληθυσμού, το πιο εύπορο, με περισσότερα από όσα θα του πιστώσει μέσω του ΚΒΕ.

Στην Αλάσκα, όπου από το 1982 μέχρι και σήμερα δίνεται ένα ετήσιο «μέρισμα κοινωνικού πλούτου», με χρηματοδότηση από ειδικό ταμείο που διαχειρίζεται τα έσοδα από τις πωλήσεις πετρελαίου και άλλων ορυκτών, οι 600.000 κάτοικοι, με την εξαίρεση μόνο όσων έχουν καταδικαστεί για σοβαρά αδικήματα, λαμβάνουν μια φορά το χρόνο ένα ποσό ανάλογο με τα έσοδα του ειδικού αυτού ταμείου (1.100 δολάρια το 2017). Το μέρισμα δεν αντικαθιστά άλλα προγράμματα κοινωνικής προστασίας. Αντίθετα, στη Μογγολία, από ίδια πηγή χρηματοδότησης, μεταξύ 2010-2012 δόθηκε επίδομα, σε μηνιαία βάση, σε όλο τον πληθυσμό που αριθμεί περίπου 3,3 εκατομμύρια, καταργώντας στο ενδιάμεσο το, επίσης καθολικό, επίδομα παιδιών – το οποίο επανήλθε μόλις έληξε το ΚΒΕ.

Μια δεύτερη και με πολύ ισχυρή αντίρρηση που προέρχεται από μεγάλο ιδεολογικό φάσμα είναι η **άνευ όρων επιδότηση**. Μια εκδοχή της είναι αυτή που εκφράζει εξέχων νεοφιλελεύθερος ελευθεριακός, μέλος του Ελευθεριακού Κόμματος στη Σκωτία: Θα δοθούν χρήματα σε ανθρώπους οι οποίοι μπορεί να τα χρησιμοποιήσουν για να βλάψουν την υγεία τους, όπως οι εξαρτημένοι από ναρκωτικά, αλκοόλ, τζόγο, διαδίκτυο κ.λπ. και οι οποίοι αντί να καλυτερέψουν τη ζωή τους, θα την καταστρέψουν; «...Ενώ είναι αλήθεια πως οι άνθρωποι θα έπρεπε να μπορούν να ξοδεύουν τα δικά τους χρήματα όπως νομίζουν, το πώς ξοδεύουν τα χρήματα των άλλων είναι τελείως διαφορετικό ζήτημα. Το να δώσεις υπνωτικά χάπια σε αυτοκτονικά άτομα μπορεί να μη ταυτίζεται με το να τους δολοφονήσεις, παρ' όλα αυτά είναι εξαιρετικά συζητήσιμο από ηθική άποψη» (Sammeroff 2019).

Το επιχείρημα για επιβολή περιορισμών στην προσωπική ελευθερία των ανθρώπων, συνοδεύεται από ένα άλλο, βασισμένο σε μια βαθιά ριζωμένη ιδεολογικά, κοινωνικά και πολιτικά άποψη περί της αξίας της εργασίας ως υποχρέωσης των ανθρώπων, ώστε να συνεισφέρουν στην κοινωνία. Άποψη που αποτέλεσε για δεκάδες χρόνια το **ηθικό υπόβαθρο** για τις διεκδικήσεις των εργατικών συνδικάτων και κομμάτων, από τη σοσιαλδημοκρατία του 19ου αιώνα μέχρι τη σύγχρονη αριστερά, δίνοντας και το **προγραμματικό** υπόβαθρο για την οικοδόμηση συστημάτων

κοινωνικής προστασίας βάσει **ανταποδοτικών** εισφορών, ως θεσμοποίηση της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Οι υποστηρικτές του ΚΒΕ παρουσιάζουν μια σειρά αντεπιχειρημάτων, με κυρίαρχα δύο. Το ένα στηρίζεται στην παραδοχή ότι το **σημερινό** επίπεδο του πλούτου των κοινωνιών είναι αποτέλεσμα της σύνολης παραγωγικής διαδικασίας μέχρι σήμερα και **δεν** σχετίζεται με την εργασία των **σημερινών** εργαζόμενων. Επομένως, όλοι και όλες θα έπρεπε να έχουν πρόσβαση στο συσσωρευμένο πλούτο από τις προηγούμενες γενεές – πλούτο σε τεχνολογία, υποδομές, πολιτισμό – πράγμα που σημαίνει τη ριζική αναδιανομή του, ανεξάρτητα αν κάποιος σήμερα εργάζεται ή όχι.

Το δεύτερο βασίζεται κυρίως στις έρευνες που έχουν γίνει στους δικαιούχους όπου εφαρμόστηκαν προγράμματα που προσομοιάζουν με ΚΒΕ. Οι υποστηρικτές του θεωρούν ότι ο φτωχός που έχει στα χέρια του ένα συγκεκριμένο εγγυημένο ποσό ως σταθερή βάση, μπορεί να ξεκινήσει την αναζήτηση πρόσθετου εισοδήματος (αφού δεν υπάρχει εισοδηματικό όριο για να παίρνει το επίδομα), διεκδικώντας μια καλύτερη ή ποιοτικότερη εργασία. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της πόλης Dauphin στην επαρχία Manitoba του Καναδά⁷, η έρευνα έδειξε ότι μόνο δύο ομάδες απασχολήθηκαν σε θέσεις μισθωτής εργασίας λιγότερο χρόνο από όσο οι υπόλοιποι δικαιούχοι: η μία αποτελείτο από μητέρες πολύ μικρών παιδιών και η άλλη από νέους ενήλικες που παρέμειναν για περισσότερο χρόνο στην εκπαίδευση (Lum 2014). Αποτέλεσμα που, κατ' αρχάς, δεν μπορεί να θεωρηθεί προβληματικό.

Διόλου παρεμπιπτόντως: Γυναίκες και ΚΒΕ

Όπως φάνηκε από την παραπάνω αναφερόμενη έρευνα στη Dauphin, η παροχή φροντίδας στα παιδιά από τις μητέρες επαναφέρει το ευρύτερο θέμα της γυναικείας απελευθέρωσης από τους παραδοσιακούς ρόλους. Από τη «μακρινή» δεκαετία του 1970 και με τη μεσολάβηση τουλάχιστον δύο μεγάλων συστημικών κρίσεων (1987 και 2008) μοιάζει να μην έχει αλλάξει κάτι ουσιαστικό, πέρα ίσως από την πιο ευγενική φρασεολογία υπέρ των γυναικών. Οι γυναίκες ξανασπρώχνονται στα

⁷ Το σύνολο του πληθυσμού, 10.00 άτομα, για το διάστημα 1974-1979 επιδοτούνταν σε μηνιαία βάση με ένα βασικό ποσό 3.800 δολαρίων Καναδά ετησίως, το οποίο μπορούσε να φτάσει τα 5.800, ανάλογα με το μέγεθος της οικογένειας και την ακριβή περιοχή διαμονής, καθώς η πόλη είχε μίαν αγροτική περίμετρο με 2.500 κατοίκους. Το επίδομα ανέστειλε την καταβολή όλων των άλλων προνοιακών επιδομάτων.

οικιακά βάρη, κυρίως την παροχή φροντίδας σε παιδιά και ηλικιωμένους, υφίστανται μια σειρά διακρίσεων στον εργασιακό τομέα, όπου εκτός χαμηλότερων αμοιβών, ποιοτικά χειρότερου αντικειμένου δουλειάς και σεξισμού, συχνά απλώς δεν επιλέγονται για μια θέση. Κυρίως δε, τείνουν να αποτελούν τα φτωχότερα τμήματα στο φτωχό πληθυσμό.

Δεν είναι τυχαίο ότι ερευνήτριες και γυναικείες οργανώσεις έχουν βρεθεί στην πρώτη γραμμή για ένα πραγματικά καθολικό σύστημα κοινωνικής προστασίας – και μια σειρά φεμινίστριες εκκινούν από το αίτημα της Βιρτζίνια Γουλφ για 500 λίρες ετήσιο εισόδημα για τις γυναίκες και ένα δικό τους δωμάτιο, πρόπλασμα ενός ΚΒΕ (Widerquest 2017).

Ιδιαίτερα σήμερα που αυξάνεται η πίεση στους ανθρώπους να πωλούν τον εαυτό τους ως προϊόν και να είναι συνέχεια πανέτοιμοι «να αρπάξουν την ευκαιρία», το βάρος της φτώχειας, της φροντίδας του ηλικιωμένου γονέα ή του ανάπηρου παιδιού, ίσως και ύπαρξη συντρόφου, δεν αφήνει και πολλά περιθώρια για «...λαμπερούς λογαριασμούς στο Instagram ή την τροφοδότηση του Facebook, για την επεξεργασία ενός “look” ή ενός “brand” ή για το χαρωπό τρόπο και το είδος των “ανθρώπινων δεξιοτήτων” που σήμερα ζητούνται ακόμα και για τις περισσότερες δουλειές με το κατώτατο μισθό» (Bennet 2019b).

Η ίδια πίεση ασκείται και μέσω της τηλεργασίας στις ψηφιακές πλατφόρμες. Η δελεαστική πρόταση ήταν η προσαρμογή της δουλειάς στις οικιακές ανάγκες, τουλάχιστον της φροντίδας προς άλλους. Συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο : τα πάντα έχουν προσαρμοστεί στις ανάγκες της πλατφόρμας.

Στην Μ. Βρετανία – όπου υπάρχει παράδοση αλληπάλληλων παρεμβάσεων υπέρ της πλήρους καθολικότητας των επιδομάτων ή τουλάχιστον της δικαιότερης κατανομής των ωφελειών μεταξύ των φύλων, παράδοση που ξεκινάει από την αντίθεση στην Έκθεση Beveridge (1942)⁸, επειδή εισήγαγε συνταξιοδοτικό σύστημα βασισμένο στις ανταποδοτικές εισφορές εργαζομένων κι όχι στις ανάγκες, ώστε να καλυφθεί και η πλειοψηφία των γυναικών που δεν εργάζονταν (Sloman) – ξεδιπλώθηκε η επιτυχημένη καμπάνια για καθολικό επίδομα παιδιού από το 1946, η καμπάνια για ένα ΚΒΕ το 1984 που θα αποδέσμευε τις γυναίκες από τα εισοδήματα του συζύγου και

---

⁸ Η συντακτική πράξη γέννησης του σύγχρονου κράτους πρόνοιας. Οι προτάσεις της Έκθεσης, με πρώτη και κύρια το Εθνικό Σύστημα Υγείας, άρχισαν να υλοποιούνται από την πρώτη μεταπολεμική κυβέρνηση των Εργατικών (1945), για να καταπολεμηθούν οι πληγές («οι 5 γίγαντες») που εμπόδιζαν τη γενική ευημερία : η ανάγκη, η απραξία, η άγνοια, η ασθένεια και η εξαθλίωση. Η ίδια η Έκθεση εδώ: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.275849> (πρόσβαση την 10.11.2020).

θα γλύτωνε τις άνεργες από την παγίδα της φτώχειας. Το δε 2001, η Ingrid Robeyns ξαναέθεσε το θέμα του ΚΒΕ, δείχνοντας τον τρόπο που είχαν στηθεί τα κράτη πρόνοιας στη Δυτική Ευρώπη σε διαφορετική εποχή, όπου με σταθερές θέσεις εργασίας και με κοινωνικό καταμερισμό εργασίας εξαιρετικά επηρεασμένο από το φύλο, στους άνδρες ανατέθηκε ο ρόλος του «κουβαλητή του σπιτιού» (Robeyns 2001)⁹.

Συμπερασματικά

Μετά από όσα παραθέσαμε σε αυτό το πρώτο μέρος, ελπίζουμε ότι έχει γίνει κατανοητό πως το Καθολικό Βασικό Εισόδημα δεν είναι απλώς ένα ακόμα πρόγραμμα κοινωνικής πρόνοιας, αφιερωμένο στην καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Έχει πάρει τη μορφή ιδέας, ενός είδος κλειδιού που θα ξεκλειδώσει σοβαρότατα ζητήματα όχι μόνο στην κοινωνική πολιτική αλλά και στη συγκρότηση των ίδιων των σύγχρονων κοινωνιών. Και μάλιστα με όλα τα ενδεχόμενα στο τραπέζι : αναδιανομή εισοδημάτων και δύναμης υπέρ των πολλών ή μέχρι και την πλήρη κατάργηση κοινωνικών κατακτήσεων δεκαετιών.

Όπως κάθε ιδέα, όσο και αν αυτή αποτελεί αντικείμενο διαλόγου και σφοδρών αντιπαραθέσεων, πρέπει να μετατραπεί σε πραγματική πολιτική ή έστω δράσεις για να μπορεί να αποτιμηθεί, να γίνει αποδεκτή, ως έχει ή με τροποποιήσεις, ή να απορριφθεί – ίσως μέχρι την επόμενη φορά.

Πολλά λοιπόν θα εξαρτηθούν από τα ποσά που θα διατεθούν για την εφαρμογή ενός ΚΒΕ, την πηγή χρηματοδότησης του και τις επιπτώσεις στις εφαρμοζόμενες γενικές πολιτικές από την υιοθέτηση του. Αυτά θα τα αναπτύξουμε στο δεύτερο μέρος της ανάλυσης «**Καθολικό Βασικό Εισόδημα - Τι μπορεί να είναι**», το οποίο θα ακολουθήσει και όπου, εκτός των άλλων, θα θιγούν και τα θέματα της αποκλειστικά **χρηματικής μορφής του επιδόματος** και, en passant, ορισμένες συνέπειες από την επιλογή της **ατομικής επιδότησης** αντί της οικογενειακής ή του νοικοκυριού.

---

⁹ Για περισσότερα γύρω από τη σύνδεση φεμινισμού και Καθολικού Βασικού Εισοδήματος, βλ. Flanigan, J. (2018, January 25). The Feminist Case for a Universal Basic Income. Slate. [<https://slate.com/human-interest/2018/01/the-feminist-case-for-universal-basic-income.html>] [πρόσβαση 23.11.2020]

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ackerman, B., A. Alstott, Ph. Van Parijs (2006). *Redesigning Redistribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. New York: Verso.
- Amadeo, K. (2020, 19 August). "What Is Universal Basic Income?". <https://www.thebalance.com/universal-basic-income-4160668#citation-29>
[πρόσβαση 25.11.2020]
- Baldwin, P. (1990). *The Politics of Social Solidarity: Class bases of the European Welfare State 1875-1975*. Cambridge (UK): Cambridge University Press.
- Banerjee, A., R. Hanna, G.E. Kreidler, B.A. Olken (2017). "Debunking the Stereotype of the Lazy Welfare Recipient: Evidence from Cash Transfer Programs". *World Bank Research Observer* 32(2):155-184
- Bennet, N. (2019a). "Twelve Questions and Answers on Universal Basic Income". *European Green Perspectives on Basic Income*. Green European Foundation: <https://gef.eu/publication/european-green-perspectives-on-basic-income/>
[πρόσβαση 25.11.2020]
- Bennet, N. (2019b). "Basic Income Has Always Been a Women's Cause", *European Green Perspectives on Basic Income*. Green European Foundation: <https://gef.eu/publication/european-green-perspectives-on-basic-income/>
[πρόσβαση 01.12.2020]
- Birnbaum, S. (2009). "Introduction: Basic Income, Sustainability and Post-Productivism". *Basic Income Studies* 4 (2, article 3).
- Calnitsky, D. (2017). "Debating Basic Income". *Catalyst* 1(:3). <https://catalyst-journal.com/vol1/no3/debating-basic-income> [πρόσβαση 25.11.2020]
- Currie, J. & F. Gahvari (2008) "Transfers in Cash and in-kind: Theory meets the data". *Journal of Economic Literature* 46(2): 33-83.
- Δημουλάς, Κ. (2017). "Η Εφαρμογή του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης στην Ελλάδα". *Κοινωνική Πολιτική* 7 : 7-24.

- Δημουλάς, Κ. & Γ. Κουζής [επιμ](2018). *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική*. Αθήνα : Τόπος.
- Friedman, M. (1967) "The case for a Negative Income tax". *National Review* 7 : 239-41. [Αναφέρεται στο Gentilini et al. 2020, σ.57]
- Gentilini,U., M. Grosh, J.Rigolini, R. Yemtsov [eds] (2020). *Exploring Universal Basic Income*. N. York: World Bank Publications
- Gilbert, N. (2002). *Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility*. N. York: Oxford University Press Inc.
- Groot, L. (2004). *Basic Income, Unemployment and Compensatory Justice*. Dordrecht: Kluwer.
- Hughes, Ch. (2018). *Fair Shot: Rethinking Inequality and How We Earn*. St. Martin's Publishing Group.
- Καρέλλας, Δ. (2017, 25 Οκτωβρίου). «Τι είναι και τι θέλει το πρόγραμμα Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης». Εισήγηση σε ημερίδα του Πράσινου Ινστιτούτου. <https://www.facebook.com/GreenInstituteGreece/videos/1403201446455028/> [πρόσβαση 27.11.2020]
- Lum, Z.A. (2014, 23 Dec - updated 31.03.2020). "A Canadian City Once Eliminated Poverty and Nearly Everyone Forgot About It". https://www.huffingtonpost.ca/2014/12/23/mincome-in-dauphin-manitoba_n_6335682.html?guccounter=1 [πρόσβαση 27.11.2020]
- Ματσαγγάνης, Μ. (2004). *Η Κοινωνική Αλληλεγγύη και οι Αντιφάσεις της: Ο Ρόλος του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος σε Μια Σύγχρονη Κοινωνική Πολιτική*. Αθήνα: Κριτική.
- Murray, Ch. (2016) *In Our Hands: A Plan to Replace the Welfare State*. Washington DC: American Enterprise Institute Press.
- Piketty, T. (2016, 14 December). "What Unequal Societies Need Is Not a 'Basic Income' But a Fair Wage". <https://thewire.in/uncategorised/basic-income-fair-wage-piketty> [πρόσβαση 25.11.2020]
- Reinhardt, U. (2013). "On the Economics of Benefits In-Kind". Course handout. Princeton University. https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/reinhardt/files/100-2014_benefits_in_kind.pdf [πρόσβαση 01.12.2020]

- Robeyns, I. (2001). "An Income of One's Own: A Radical Vision of Welfare Policies in Europe and Beyond". *Gender and Development* 9(1): 82–89. [πρόσβαση 01.12.2020 από www.jstor.org/stable/4030672].
- Rushkoff, D. (2019). "Universal basic income is Silicon Valley's latest scam." <https://medium.com/s/free-money/universal-basic-income-is-silicon-valleys-latest-scam-fd3e130b69a0> [πρόσβαση 26.11.2020]
- Σακελλαρόπουλος, Θ., Χ. Οικονόμου, Χ. Σκαμνάκης, Μ. Αγγελάκη [επιμ.] (2018). *Κοινωνική Πολιτική* Αθήνα: Διόνικος.
- Sammerhoff, A. (2019, 20 June) "4 New reasons against UBI". <https://mises.org/wire/4-new-reasons-fear-universal-basic-income> [πρόσβαση 26.11.2020]
- Sloman, P. (2015). "Beveridge's rival: Juliet Rhys-Williams and the campaign for basic income, 1942–55". *Contemporary British History* 30(2): 203-223.
- Standing, G. (2020, Ιούνιος). Συνέντευξη στο ΕΝΑ-Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών. <https://www.enainstitute.org/publication/κοινωνική-κρίση-μετά-τον-covid-19-εργαλεία-α/> [πρόσβαση 27.11.2020]
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Διεύθυνση Καταπολέμησης της Φτώχειας. (2018) "Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης. Έκθεση Παρακολούθησης Δεκέμβριος 2018". Αθήνα: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.
- Van der Veen, R. & P. Van Parijs (1987) "A Capitalist Road to Communism". *Theory & Society* 15(5) : 635-655.
- Van Parijs, Ph. (1995). *Real Freedom for All, What (if anything) can justify capitalism*. Oxford: Clarendon Press.
- Van Parijs, Ph. & Y. Vanderborght (2017). *Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Widerquest, K. (2017, October 27). "Basic Income's Third Wave". <https://basicincome.org/news/2017/10/basic-incomes-third-wave/> [πρόσβαση 25.11.2020]